

O'SMIRLARDA ANTIPATIYANI O'RGANISHDA EMPATIYA VA EMOTSIONAL INTELLEKT KO'RSATKICHLARINING YOSHGA OID FARQLARI

Ostonova Gulchiroy Orif qizi

Nizomiy nomidagi O'zbekiston Milliy pedagogika universiteti
mustaqil tadqiqotchisi

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.23468946>

Annotatsiya: Maqolada o'smirlar o'rtasidagi antipatik munosabatlarni o'rganish kontekstida empatiya va emotsional intellektning ayrim ko'rsatkichlari qiyosiy tahlil qilinadi. Tadqiqotda 350 nafar, jumladan 180 nafar 7-sinf va 170 nafar 9-sinf o'quvchisi qatnashgan. Dissertatsiyada keltirilgan o'rtacha ko'rsatkichlar va t-mezon natijalari yosh guruhlari kesimida muhokama etiladi.

Kalit so'zlar: o'smirlik, antipatiya, empatiya, emotsional intellekt, shaxslararo munosabatlar

Аннотация: В статье проводится сравнительный анализ отдельных показателей эмпатии и эмоционального интеллекта в контексте изучения антипатичных отношений среди подростков. В исследовании приняли участие 350 учащихся, в том числе 180 учеников 7-го класса и 170 учеников 9-го класса. Средние показатели и результаты t-критерия, представленные в диссертации, обсуждаются в разрезе возрастных групп.

Ключевые слова: подростковый возраст, антипатия, эмпатия, эмоциональный интеллект, межличностные отношения.

O'smirlik davrida tengdoshlar bilan munosabatlar shaxsning o'zini anglashi, ijtimoiy mavqeyi va hissiy tajribasida muhim o'rin tutadi. Shaxslararo munosabatlar doimo ijobiy kechmaydi: ayrim vaziyatlarda o'zaro yoqtirmaslik, muloqotdan chekinish, salbiy baholash va hissiy masofa kuzatilishi mumkin. Mazkur hodisalar orasida antipatiya salbiy hissiy-baholovchi munosabat sifatida alohida o'rganilishi

lozim. Antipatiyani agressiya yoki ijtimoiy chetlanish bilan aynanlashtirish ilmiy jihatdan to'g'ri emas: ular ayrim holatlarda birga namoyon bo'lishi mumkin, biroq turli psixologik konstruktlardir.

L. Steinberg va A. Morris o'smirlik rivojlanishida tengdoshlar munosabati, shaxsiy identifikatsiya va ijtimoiy kontekstning rolini ta'kidlaydi [1]. B. Laursen va A. Hartl esa o'smirlikdagi ijtimoiy aloqalar o'zgarishi yolg'izlik hamda subyektiv ajralganlik tajribasiga ta'sir ko'rsatishi mumkinligini sharhlaydi [2]. Ushbu tadqiqotlar antipatiya bilan aynan bir hodisani o'rganmasa-da, salbiy shaxslararo munosabatlarni tahlil qilish uchun nazariy zamin yaratadi.

Empatiya boshqa insonning hissiy holatini tushunish va unga javob qaytarish bilan bog'liq ko'p qirrali psixologik xususiyatdir. M. Davis empatiyaning bir nechta tarkibiy jihatini ajratib ko'rsatgan [3]. Shu bois antipatiyani o'rganishda empatiya ko'rsatkichlarini alohida baholash muhim, ammo ularning o'zaro bog'liqligi maxsus korrelyatsion tahlilsiz tasdiqlanmaydi. Mazkur maqolaning maqsadi — dissertatsiya materiallaridagi 7- va 9-sinf o'quvchilari bo'yicha empatiya va emotsional intellekt ko'rsatkichlarini qiyoslash hamda natijalarning amaliy ahamiyatini ehtiyotkorlik bilan talqin qilishdir.

Empirik tadqiqotda jami 350 nafar o'smir qatnashgan. Hududlar bo'yicha tanlanma: Toshkent shahri — 100 nafar, Surxondaryo viloyati — 130 nafar, Samarqand viloyati — 120 nafar. Yosh guruhlari kesimida 7-sinfda 180 nafar, 9-sinfda 170 nafar o'quvchi bo'lgan. Tadqiqot doirasida antipatiyaga oid mualliflik so'rovnomasi, empatiya diagnostikasi, N. Xollning emotsional intellekt metodikasi va boshqa psixodiagnostik vositalardan foydalanilgan [5].

Ushbu maqolada dissertatsiyadagi umumlashtirilgan sonli natijalar qayta bayon qilinadi. Jadvaldagi $M \pm m$ belgilanishi, t qiymatlari va p chegaralari dissertatsiyada qanday keltirilgan bo'lsa, shunday saqlangan. Birlamchi individual javoblar qayta hisoblanmagan; shu sababli yangi statistik bog'liqliklar yoki sababiy ta'sir haqidagi xulosalar chiqarilmaydi.

Empatiya ko'rsatkichi 7-sinf o'quvchilarida $51,8 \pm 0,48$, 9-sinfda $47,2 \pm 0,51$ bo'lib, guruhlar o'rtasida statistik ahamiyatli farq qayd etilgan ($t=6,57$; $p \leq 0,01$). Emotsional intellektning "o'z emotsiyalarini boshqarish" tarkibiy qismi bo'yicha ko'rsatkichlar mos ravishda $7,32 \pm 0,20$ va $6,48 \pm 0,20$ ni tashkil etgan ($t=2,97$; $p \leq 0,01$). "Emotsional xabardorlik" bo'yicha $14,02 \pm 0,28$ va $13,09 \pm 0,29$ natijalar qayd etilgan ($t=2,31$; dissertatsiyada $p \leq 0,05$ deb berilgan) [5].

1-jadval.

7- va 9-sinf o'quvchilarining ayrim psixologik ko'rsatkichlari

Ko'rsatkich	7-sinf (n=180)	9-sinf (n=170)	t	p
Empatiya	$51,8 \pm 0,48$	$47,2 \pm 0,51$	6,5 7	$\leq 0,01$
O'z emotsiyalarini boshqarish	$7,32 \pm 0,20$	$6,48 \pm 0,20$	2,9 7	$\leq 0,01$
Emotsiona l xabardorlik	$14,02 \pm 0,2$ 8	$13,09 \pm 0,2$ 9	2,3 1	$\leq 0,05$ *

Izoh: * "Emotsional xabardorlik" qatoridagi p chegarasi dissertatsiyadagi belgilanish asosida berildi; uni nashrdan oldin dastlabki statistik hisob bilan solishtirish maqsadga muvofiq.

Empatiya bo'yicha guruhlar o'rtasidagi farq o'rganilgan 7- va 9-sinf o'quvchilarining boshqa inson hissiyotlarini anglash bilan bog'liq ko'rsatkichlari bir xil emasligini ko'rsatadi. Emotsiyalarni boshqarish va emotsional xabardorlik bo'yicha qayd etilgan farqlar ham yosh guruhlar kesimida psixologik profilning ayrim jihatlari o'zgarishini tavsiflaydi. Biroq mazkur natijalar bir xil o'quvchilarning vaqt davomida kuzatilgan rivojlanishi emas, balki ikki sinf guruhining qiyosiy natijalaridir. Shuning uchun "yosh ulg'aygani sari empatiya pasayadi" degan qat'iy sababiy xulosa chiqarib bo'lmaydi.

O'smirlar o'rtasida o'zaro yoqtirmaslikka oid holatlarni baholashda emotsional kompetensiyalar bilan bir qatorda muloqot tajribasi, sinfdagi o'zaro munosabatlar va individual xususiyatlarni ham hisobga olish lozim. M. Rosenbergning o'zini o'zi baholashga doir klassik yondashuvi o'smir shaxsining o'ziga munosabati ijtimoiy tajriba bilan bog'liq ekanini tushunishga yordam beradi [4]. Biroq ushbu maqolada o'zini o'zi baholash va antipatiya o'rtasidagi aloqaga oid yangi statistik natija taqdim etilmaydi.

Maktab psixologlari va sinf rahbarlari o'smirlar bilan ishlashda hissiyotlarni nomlash, faol tinglash, boshqa inson nuqtayi nazarini tushunish va salbiy hissiy munosabatni tajovuzsiz ifodalashga qaratilgan mashg'ulotlardan foydalanishlari mumkin. Masalan, "Vaziyatga boshqa nigoh", "Men qanday his qildim?", "Kelishmovchilikdagi uchta yechim" kabi qisqa guruh mashqlari refleksiya va muloqot madaniyatini rivojlantirishga xizmat qilishi mumkin. Bu tavsiyalar maqoladagi yosh guruhlarini qiyosidan kelib chiqqan amaliy yo'nalishlardir; ularning samaradorligini alohida eksperimental baholash talab etiladi.

Shuningdek, psixodiagnostik xulosani faqat bitta test natijasiga tayanib berish tavsiya etilmaydi. Empatiya va emotsional intellekt ko'rsatkichlari sinfdagi munosabatlar, suhbat va kuzatuv natijalari bilan birgalikda talqin qilinishi lozim. Individual natijalarning maxfiyligini saqlash va o'quvchilarni "antipatik" deb yorliqlamaslik muhim etik talabdir.

Dissertatsiyaning 350 nafar o'smirni qamrab olgan empirik materiallarida 7-va 9-sinf o'quvchilarining empatiya hamda emotsional intellektning ayrim tarkibiy qismlari bo'yicha farqlari qayd etilgan. Ushbu ma'lumotlar salbiy shaxslararo munosabatlarni o'rganishda emotsional ko'nikmalarni hisobga olish zarurligini asoslaydi. Shu bilan birga, antipatiya darajasi bilan bevosita bog'liqlik yoki sababiy ta'sir mavjudligi mazkur qiyosiy natijalardan kelib chiqmaydi. Kelgusida antipatiya so'rovnomasi natijalari va emotsional ko'rsatkichlar o'rtasidagi munosabatni alohida statistik tahlil qilish maqsadga muvofiq.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Steinberg L., Morris A.S. Adolescent development // Annual Review of Psychology. – 2001. – Vol. 52. – P. 83–110. DOI: 10.1146/annurev.psych.52.1.83.
2. Laursen B., Hartl A.C. Understanding loneliness during adolescence: Developmental changes that increase the risk of perceived social isolation // Journal of Adolescence. – 2013. – Vol. 36, No. 6. – P. 1261–1268. DOI: 10.1016/j.adolescence.2013.06.003.
3. Davis M.H. Measuring individual differences in empathy: Evidence for a multidimensional approach // Journal of Personality and Social Psychology. – 1983. – Vol. 44, No. 1. – P. 113–126. DOI: 10.1037/0022-3514.44.1.113.
4. Rosenberg M. Society and the Adolescent Self-Image. – Princeton: Princeton University Press, 1965. DOI: 10.1515/9781400876136.
5. Ostonova G.O. O'smirlarda antipatiya namoyon bo'lishining ijtimoiy-psixologik xususiyatlari: PhD dissertatsiyasi qo'lyozmasi. – Toshkent, 2026. (Empirik ma'lumotlar manbasi).
6. Davis M.H. The effects of dispositional empathy on emotional reactions and helping: A multidimensional approach // Journal of Personality. – 1983. – Vol. 51, No. 2. – P. 167–184. DOI: 10.1111/j.1467-6494.1983.tb00860.x.